

Život bezdomovcov v Nitre

Kvalitatívna sonda: Ako funguje komunita bezdomovcov v Nitre a v akých súvislostiach

Bc. FILIP JAKUBEC, DiS. art.

Ústav etnológie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovej
Celetná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: bobor.bsea@gmail.com

ABSTRAKT:

Nasledujúci text vypovedá o jednej z najvýraznejších podôb extrémnej chudoby – bezdomovectve a vychádza z kvalitatívneho terénneho výskumu, ktorý bol realizovaný od mája 2012 do apríla 2013 v meste Nitra. Tento text nie je o hĺbkovom spracovaní životných osudov bezdomovcov a porovnávaní životných príbehov, ale sondou ako komunita bezdomovcov v Nitre funguje a v akých súvislostiach. Nezameriava sa iba na jeden konkrétny problém bezdomovectva. Na odkrytie súvislostí je potrebný náhľad z viacerých zorných uhlov, je nutné sa oboznámiť v čo najširšej miere so všetkými skupinami ľudí bez domova, od bezprostredne existenčne ohrozených, prežívajúcich vonku na ulici až po tých, ktorí využívajú sociálne zariadenia. Preto som sa vo výskume zaoberal zmapovaním životného priestoru bezdomovcov na verejných priestranstvách, ale i v zariadení sociálnych služieb so zámerom priblížiť myslenie a príčinné súvislosti, ktoré privedú človeka až do stavu, kedy sa vzdáľuje predstave sociálneho spolužitia a hlavne od materiálneho zabezpečenia holého prežitia.

KLÍČOVÁ SLOVA:
bezdomovectvo, Nitra, terénny výskum, antropológia, Slovenská republika

KEY WORDS:
Homelessness, Nitra, Field Research, Anthropology, Slovak republic

Pre pochopenie bezdomovectva ako takého, je potrebné vnímať aj širší kultúrny kontext a úlohu štátu v sociálnom zabezpečení svojich obyvateľov. Bezdomovectvo je v Slovenskej republike už bežný jav a do veľkej miery je spôsobený nedostatčnou sociálnou ochranou ekonomicky zraniteľných jedincov. Žiaľ, počet ľudí v rizikovej zóne ekonomickej labilitary narastá a v ohrození je čím ďalej tým viac skupín obyvateľstva. „Nová chudoba má naopak často podobu „pracujúcej chudoby“. Človek síce prácu má, jej dočasný charakter a mizerná odmena za ňu mu však neumožňujú vymaniť sa z biedy“ (Keller 2010: 146).

Od znižovania životnej úrovne až po úplnú stratu stabilného domova. Ceny energií a ostatné životné náklady sú príliš vysoké vzhľadom na nízke príjmy obyvateľstva a pre mnohé rodiny s deťmi, ako aj dôchodcov a mnohých ďalších je čoraz ťažšie udržať

si plnohodnotný a stabilný domov. „Iným príkladom novej chudoby je hrozba, že človek zostane v biede, aj keď po celý život pracoval a zároveň poctivo platil dane a poisťné“ (Keller 2010: 146).

V skratke by sa dalo konštatovať, že nedostatok financií a tlak, ktorý je na jedincov kladený môže často viesť ku konfliktom, ktoré majú za následok stratu sociálnych väzieb a následne stratu domova. „Je možné konštatovať, že psychické danosti, ktoré sú pozorované u bezdomovcov, môžu byť ako príčinou, tak aj dôsledkom ich špecifického spôsobu života. Inak povedané, nie vždy je zrejmé, čo je príčina a čo dôsledok“ (Štechová, Luptáková & Kolopoldová 2008: 40).

Na začiatok je ešte potrebné ujasniť dva základné pojmy, s ktorými v tomto texte operujem. Bezdomovec nie je len človek bez strechy nad hlavou, ale predovšetkým bez domova: „Domov predstavuje zázemie, miesto, kde sa človek môže kedykoľvek vrátiť, kde sa cíti v bezpečí, obklopený členmi rodiny a kde nájde v prípade potreby pomocnú ruku. Strata domova teda jedinca zasiahne nielen materiálne, ale hlavne psychicky (Tomeš 1996: 48).

ABSTRACT:

Following paper deals with one of the most evident forms of extreme poverty - homelessness and is based on qualitative research done in the city of Nitra (May 2012 - April 2013). The text is not purely about life stories of homeless people and their comparison, but mainly it serves as an analysis of community of homeless people in Nitra, its functioning and further context. It is not focused on one simple problem of homelessness because in order to reveal the further context there is need to find out as much as we can about all types of people without home. That is why I focused on mapping the life space of homeless people at public areas as well as in social services facilities in order to explore and reveal thinking and causation that lead a human being into a stage, when they are getting distanced from general idea of social coexistence and material survival particularly.

Existuje množstvo definícií bezdomovectva, niektoré vychádzajú z legislatív konkrétnych štátov, iné zohľadňujú rozmer absencie bývania, či trvalého pobytu, ďalšie zas zdôrazňujú sociálne aspekty tohto problému. Bezdomovca klasifikujem podľa typológie ETHOS, kt. používa nadnárodná organizácia FEANTSA.

1. Bez strechy (rooflessness) - osoby prežívajúce vonku a na ulici, verejne prístupných priestoroch, autobusových staniách, pod mostom, v kanáloch, vrakoch áut, odstavených vagónoch, stanoch, či v nocľahárňach nízkoprahových zariadení.
2. Bez bytu (houselessness) - osoby využívajúce ubytovne pre bezdomovcov, ubytovne pre imigrantov, osoby pred opustením inštitúcie, osoby v zariadeniach pre týrané ženy a deti, osoby žijúce v azylových zariadeniach, dlhodobější užívatelia podporovaného bývania, ako napríklad seniori a invalidi.
3. Neisté bývanie (living in insecure accommodation) - osoby ohrozené vystavovaním, v podnájme, žijúce u priateľov, či príbuzných, ohrozené domácim násilím, užívajúce bývanie bez právneho nároku, napr. v záhradných chatkách, alebo iných budovách.

4. Nevyhovujúce bývanie (living in inadequate accommodation) - osoby žijúce v nevyhovujúcich podmienkach, ako sú mobilné karavany, preludnené byty, byty bez vody a elektriny, byty v zlom technickom stave.

Bezdomovec je teda osoba, ktorá nemá domov, alebo možnosť dlhodobo využívať adekvátne ubytovanie.

METÓDY TERÉNNÉHO VÝSKUMU

Skúmať sociálnu skupinu na okraji spoločnosti, akou sú ľudia bez domova, si vyžaduje špeciálne terénne postupy. Objektom výskumnej práce boli ľudia žijúci v Nitre, ktorí sa z akýchkoľvek príčin ocitli bez domova, nemajú žiaden stabilný prístrešok, sú nútení zdržiavať sa na „ulici“, na verejných priestranstvách, v obchodných centrách, alebo, ak majú možnosť, využívajú pomoc zariadení pre bezdomovcov. Samotný výskum bol rozdelený na dva časové cykly - letný a zimný, pretože aj vzhľadom na ročné obdobie sa menia podmienky prežitia bezdomovcov.

V Nitre sa počet bezdomovcov odhaduje na približne 200 ľudí (podľa údajov Domu sv. Rafaela). Žiadna inštitúcia však nevie presne určiť exaktné číslo, vzhľadom na to, že bezdomovci často migrujú. „Jedným z dôvodov, prečo sa ľudia z vidieckych oblastí presúvajú do miest, je zlepšenie ich životnej úrovne. Môžeme povedať, že toto pravidlo obdobne platí aj v prípade bezdomovcov“ (Miláčková, Rochovska 2011: 208).

Dostatočne dlhý časový úsek mi umožnil nepriamo pozorovať približne 70 až 100 bezdomovcov, z toho som bol v osobnom kontakte s 37-50 bezdomovcami. Plnohodnotné interview som urobil s 18 respondentmi a s ostatnými čiastkové rozhovory. Ďalším objektom skúmania bolo zariadenie Domu charity sv. Rafaela, ktoré na území Nitra poskytuje bezdomovcom služby, v akom rozsahu tieto služby poskytuje a za akých podmienok, či sú tieto služby v súčasnosti postačujúce. Za čiastkové objekty výskumu označujem obyvateľov mesta a pracovníkov už spomenutej charity.

Považujem za dôležité opísať taktiež postup, akým boli dáta získavané, aby čitateľ lepšie pochopil text ako celok. Pre výskum medzi bezdomovcami som si zvolil štyri základné metódy, s ktorými som pracoval, a to zúčastnené pozorovanie, nezúčastnené pozorovanie, pološtandardizované interview a naratívne interview.

Za ťažiskovú metódu som pokladal nezúčastnené pozorovanie, a to z dôvodu lepšieho náhľadu na prirodzený život bezdomovcov, bez toho, aby sa museli pretvarovať a konať inak, vzhľadom na to, že výskumníka považujú za cudzí element, a taktiež to bol dobrý spôsob na verifikáciu informácií, ktoré som sa od informátorov získal. Spomínané metódy zaiste nie je potrebné bližšie objašňovať, avšak spôsobu získavania informátorov je potrebné venovať viacej priestoru vzhľadom na to, že do značnej miery ovplyvnil aj charakter získaných dát. Pri skúmaní javu, akým je bezdomovectvo, je dôležité získať si dôveru skúmanej skupiny. Pre tento účel dokonale poslúžilo dobrovoľníctvo v nocľahárni, kde som vypomáhal pri výdaji večerí, pretože skúmaná skupina si uvedomovala, že to robím bez nároku na odmenu, a že im vlastne pomáham. Približne po dvoch mesiacoch ma začali priateľsky zdraviť na ulici, alebo mi vždy pri odchode zo zariadenia ďakovali. Aj napriek ich vďake som musel otázky klásť opatrne, pretože ako uvádza Hendl „Problémy sa objavujú aj počas pobytu v teréne - ľudia sa stávajú podozrievaví (vidia vo výskumníkovi napr. spojenca vedenia inštitúcie); majú strach, čo môžu a nemôžu prezradiť; môžu začať výskumníka klať, alebo mu brániť vo výskume“ (Hendl 2005: 194).

Tomuto som chcel predísť, tak som sa prvé mesiace snažil pôsobiť pasívne, aby som docielil to, že nie ja, ako výskumník sa začnem o nich zaujímať, ale prvý kto urobí kontakt budú oni, aby som sa vyhol podozrievaniu. Približne po dvoch mesiacoch sa moja hypotéza aj potvrdila a začali sa mi počas dobrovoľníckej služby prihovárať. Väčšinou išlo len o útržkovité niekoľkominútové rozhovo-

ry, kedy som sa snažil vždy položiť úlomkovo a veľmi opatrne aspoň jednu otázku z dotazníka, aby som si vedel postupom času utvoriť obraz o tejto skupine. Vytváranie obrazu pomocou čiastkových informácií sa ukázalo ako vhodný spôsob získavania dát aj z iného hľadiska. Bezdomovci v nocľahárni sú neustále spolu, čo znemožňovalo použiť plnohodnotné interview, pretože človek o svojej sociálnej situácii nebude rozprávať pred ostatnými členmi skupiny. Plnohodnotné pološtandardizované interview som uplatňoval najmä mimo nocľahárne, kde ho bolo možné naplno využiť. Opakované stretávanie s informátormi začalo bariéry prekonávať a dôveru prehľbovať. Priateľské rozhovory už nebolo až tak ťažké navodiť, prijali ma medzi seba, začali mi ponúkať alkohol a rozprávali o bežných strastiach svojho života, zaviedli ma na miesta, kde nocujú, kde so mnou často komunikovali až do východu slnka a „metódou snehovej gule“ som sa takýmto spôsobom dopracoval aj k informátorom, ktorí služby nocľahárni nevyužívajú.

ŽIVOTNÝ PRIESTOR BEZDOMOVCOV V NITRE

Výskum bol realizovaný na verejných priestranstvách mesta Nitra a v Dome charity sv. Rafaela v Nitre. Počtom obyvateľov 78 875 je Nitra štvrté najväčšie mesto na Slovensku.¹⁾ Počas školského roku sa tento počet dvíha približne o 14 tisíc študentov vysokých a stredných škôl. V meste je pomerne veľký počet odpočinkových zón (parkov, oddychových lavičiek a pod.), kde sa počas vhodných klimatických podmienok bezdomovci zdržiavajú. Predovšetkým sa koncentrujú v blízkosti obchodných centier, v okolí vlakovkej a autobusovej stanice a v parkoch. Na území mesta Nitra je zriadený relatívne veľký počet sociálnych zariadení a služieb pre občanov zo sociálne odkázaných skupín obyvateľstva, výnimkou však tvoria nocľahárne pre ľudí bez domova, ktorých kapacita je najmä v zimných mesiacoch nepostačujúca.

Zo spomínaných zariadení a služieb sú to napríklad: Útulok pre bezdomovcov - ubytovňa a nocľaháreň zriadené mestom Nitra, ►

¹⁾ Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (počet obyvateľov k 31. 12. 2011)

► Dom charity sv. Rafaela - nízkoprahová nocľaháreň a denné centrum, Domov pre osamelých rodičov, Denný stacionár pre ŽTP občanov, Zariadenie podporovaného bývania, Stredisko osobnej hygieny, Práčovňa, Sociálne poradenstvo.

POĎĽA PRIESTORU, V KTOROM BEZDOMOVCI V NITRE ŽIJÚ, ICH MÔŽEME ROZDELÍŤ NA DVE ZÁKLADNÉ SKUPINY:

- a) bezdomovcov, ktorí značnú časť dňa prežijú v denných centrách a v nocľahárňach,
- b) bezdomovcov na ulici, využívajúcich služby útulkov len sporadicky, respektíve vôbec.

BEZDOMOVCI NAJVIAC VYUŽÍVANÉ VEREJNÉ PRIESTRANSTVÁ

Dôkladnou analýzou každého verejného priestranstva v Nitre, ktoré bezdomovci využívajú by sa dalo zaplniť niekoľko kníh, preto spomeniem len „najreprezentatívnejšie“ lokality, ktoré dokazujú, že miesta v ktorých sa bezdomovci zdržiavajú majú spoločné charakteristické črty, ktoré je možné zovšeobecniť a dať sa univerzálne uplatniť na akúkoľvek lokáciu. Pri analýze životného priestoru bezdomovcov budem pracovať s nasledovnými myšlienkami:

„Priestor mesta, jeho infraštruktúra, poskytuje bezdomovcom útočisko. Bezdomovci si vyberajú rôzne miesta, mnohokrát to súvisí s mierou ich sociálnej exklúzie. Niektorí bezdomovci vyhľadávajú opustené miesta, sú samotári a v meste sú nenápadní. Iní vytvárajú skupiny, narúšajú svoje okolie, keďže užívajú alkoholické nápoje a zdržujú sa na verejných priestranstvách, sú spoločnosťou vnímaní a priestor mesta často narušujú a menia“ (Miláčková & Rochovská 2011: 208).

„Miesta výskytu v priestore mesta, ktoré bezdomovci vyhľadávajú, disponujú rovnakými charakteristickými znakmi: sú to miesta, na ktorých sa pohybuje vysoký počet obyvateľov, čiže predstavujú potenciálny zisk financií, zvyškov jedla a inej pomoci“ (Beňová, 2008: 40).

Obchodný dom Tesco na Štefánikovej triede č. 48 disponuje týmito charakteristikami. Ako svoj životný priestor ho využíva okrem iných aj informátor, ktorý je ťažko zdravotne postihnutý a je odkázaný na invalidný vozík. Cez deň pasívne žobre pred OD Tesco, v noci prespáva na vozíku pod schodmi bývalého kultúrneho domu Orbis na Štefánikovej triade č. 46, ktorý susedí s OD Tesco, bezprostredne na ulici. Vzhľadom na vysoký počet ľudí, ktorý sa pohybuje pred obchodným domom, táto lokalita poskytuje ideálne podmienky na žobranie a potenciálny zisk. Preto tento dôvod ju využívajú aj predajcovia časopisu Nota Bene, bezdomovci a žobráci.

Na tomto príklade ukážem ako zmena priestoru môže mať za následok úbytok, alebo zvýšenie počtu osôb, ktoré ho využívajú. Samospráva mesta sa na naliehanie občanov snažila vyriešiť problém narušania priestoru tým, že odstránila lavičky, ktoré sa pred OD nachádzali. V stanovisku útvary hlavného architekta stálo nasledovné „Na lavičkách sa zdržiavali skupiny osôb, ktoré nerespektovali základné pravidlá dodržiavania zásad verejného poriadku“ Pred odstránením oddychových lavičiek sa v tejto lokalite zdržiavalo viac sociálne odkázaných. Odstránenie lavičiek malo za následok „znekvalitnenie“ priestoru pre túto skupinu, a preto ho začali využívať v menšej miere. Čiastočne sa presunuli k bývalému Domu kultúry Orbis. Lokalita pri bývalom kultúrnom dome je tiež využívaná rôznymi inými skupinami, ako bezdomovci - narkomani alebo študenti, ktorí v nej konzumujú alkoholické nápoje. Výhodou lokality je, že je v centre mesta a zároveň je málo viditeľná, doslova „skrytá“. Nezanedbateľnou výhodou je bezprostredná blízkosť OD, ktorý poskytuje „plné smetné koše“ a príležitosti na žobranie, popri prípade drobné krádeže.

Priestor pred Domom kultúry Orbis je značne narušovaný: porozbierané okná, okolie je znečistené ľudskými ekskrementami a močom, v okolí sa hromadia pet fľaše a pod. Spomínané odstránenie lavičiek síce zmiernilo dopady na ktoré sa občania sťažovali, ale na druhej strane sa zase vyskytli inde.

Ďalšou lokalitou je okolie za plynovou kotolňou C-1 na Potravínárskej ulici č.15. V zime obdobi je tu aktivita bezdomovcov nízka, avšak pozoroval som ich tam v septembri a októbri v roku 2012. Ide o skupinu približne piatich ľudí, ktorá má v blízkosti spomínanej kotolne improvizované prístrešie. V tejto lokalite je možné nájsť plastové stoličky, matrace a odpad (fľaše od alkoholu, použité šatstvo, zvyšky jedla, rôzne predmety, ktoré pôvodne chceli odnieť do zberných surovín atď.).

Dali by sa určitý štyri primárne dôvody, prečo sa bezdomovci v tejto lokalite zdržiavajú:

- 1) V blízkosti je Mestská ubytovňa na Hlbokkej ulici č. 9, kde bývajú sociálne odkázaní, v mnohých prípadoch žili predtým na ulici, ako bezdomovci. Títo ľudia žijúci v ubytovni sa stretávajú s ľuďmi prežívajúcimi v blízkosti kotolne.
- 2) V blízkosti sa nachádza vysokoškolský internát na ul. Cabašskej č.10. Výpovede študentov z internátu nasvedčujú tomu, že internát poskytuje pre bezdomovcov určitú formu pomoci. Niektorí študenti odkladajú potraviny, ktoré nezužitkujú do škatule umiestnenej v blízkosti internátu, kde ich sociálne odkázaní môžu nájsť (dôvody: dlhší odchod z objektu internátu počas sviatkov, jedlo po záruke dátumu spotreby a pod.). Internát celkovo poskytuje „bohatý“ zdroj komunálneho odpadu, v ktorom bezdomovci nachádzajú využitie.
- 3) Samotní ľudia bez domova v tejto lokalite vnímajú ako výhodu to, že nie sú až tak viditeľní pre spoločnosť, a taktiež nemajú obmedzenia vo svojom správaní.

4) V blízkosti sa nachádza predajňa potravín Nitrázdroj, a.s. na ul. Hlboká č.13. Okrem značne znečisteného prostredia, ktoré táto skupina ľudí po sebe zanecháva, mení a narúša svoje prostredie aj inými spôsobmi, napríklad obyvatelia priľahlej mestskej časti Čermáň sa sťažujú na drobné krádeže, ktoré údajne pácha táto skupina, tiež som si vypočul sťažnosti na hluk a asociálne správanie. Z vypočutých respondentov bývajúcich v priľahlej časti je očividné, že ľudia, ktorí bývajú v mestskej časti Čermáň vnímajú obyvateľov ubytovne a ľudí žijúcich v blízkosti plynovej kotolne negatívne, pretože narúšajú ich životný priestor. S výhradami ich tiež vnímajú zamestnanci Súkromného konzervatória v Nitre, ktoré má jeden zo svojich objektov v bezprostrednej blízkosti opisovanej lokality, kde často pod vplyvom alkoholu obťažujú svojim správaním zamestnancov a študentov školy.

Autobusová a železničná stanica s priľahlým parkom v blízkosti Autodiélov - Rácová na Staničnej ulici č.6 poskytuje bezdomovcom pomerne vhodný životný priestor. Tak ako v každom meste, tak aj v Nitre sa bezdomovci v zimných mesiacoch „zohrievajú“ v čakárni železničnej stanice. Priestor autobusovej stanice ponúka rozmanité možnosti získania financií ako napríklad žobraním s odôvodnením pýtania si príspevku na cestu, ponúkanie okoloidúcim rôznych predmetov, pravdepodobne pochádzajúcich z krádeží (napr. parfumu, hodinky, holiace strojíčky, mobily a iné drobné predmety). Autobusová stanica tiež poskytuje zdroj jedla vzhľadom na existenciu viacerých stánkov s rýchlym občerstvením a dvoch bufetov. Jedlo získavajú buď žobraním, alebo konzumáciou zvyškov. V ojedinelých prípadoch výmenou za krátku výpomoc majiteľom stánkov. V blízkosti autobusovej stanice je tržnica, taktiež vhodná na zabezpečenie životných potrieb bezdomovcov. V spomínanom parku mávajú v lete matrace, na ktorých prespávajú.

Lokalitou poskytujúcou najideálnejšie podmienky pre bezdomovcov je okolie OC Galéria Nitra na Bratislavskej ulici č.5 a vedľajšia Štúrova ulica, ktorá je hneď oproti a nachádzajú sa na nej jediné dva útulky pre bezdomovcov v Nitre. Táto periférna časť mesta poskytuje celý komplex možností relatívne „pohodlného“ prežitia. Blízkosť mestského Útulku pre bezdomovcov a nocľahárne na Štúrovej ulici č.55 a taktiež Dom charity sv. Rafaela na Štúrovej ulici č.57 - denné centrum a nízkoprahová nocľaháreň im poskytujú rozmanité sociálne služby - od poradenstva až po možnosť prenocovania, čo však nie každý využíva. Veľká koncentrácia ľudí nakupujúcich v obchodnom centre, v ktorom je (taktiež) predajňa Tesco otvorená nonstop, im dáva veľa príležitostí na obstaranie si financií, či už žobraním alebo menšími krádežami. Stánky rýchleho občerstvenia občasne bezdomovcom dajú jedlo, alebo „vytvárajú“ odpad, ktorý je konzumo-

Okrem značne znečisteného prostredia, ktoré táto skupina ľudí po sebe zanecháva, mení a narúša svoje prostredie aj inými spôsobmi.

vatelný. Keď sú zariadenia sociálnych služieb neprístupné, tak im obchodné domy poskytujú útočisko pred nepriaznivým počasím, chladom alebo dažďom. Na Štúrovej ulici sa stretávajú na zastávke MHD, vzájomne komunikujú a pijú, čím opätovne narúšajú priestor. V blízkosti OC je priestranstvo kde niektorí občasne prenocujú.

Z ďalších lokalít spomením OC Mlyny, v interiéri ktorého sedia na lavičkách. Sem chodia bezdomovci, ktorých nie je možné podľa výzoru ľahko rozpoznať a svoje okolie nenarúšajú. Pešia zóna tiež patrí k lokalitám častého výskytu bezdomovcov. Túto lokalitu využívajú predajcovia Nota Bene a skupiny bezdomovcov, ktorí sedia, pijú, prípadne spia na lavičkách pred Divadlom A. Bagara. Mestský park tiež využívajú ako svoj životný priestor. Neďaleko parku sa nachádza v kríkoch miesto, kde prenocujú v blízkosti SUNOB spol. s.r.o. na Vodnej ulici č.27. Nachádzajú sa ešte v lokalitách Borina a pod Kalváriou.

Z uvedených lokalít sa dajú určiť kritéria, ktoré zohrávajú hlavnú úlohu pri výbere miest, v ktorých sa bezdomovci zdržiavajú.

- 1) Väčší výskyt ľudí, od ktorých sa dajú získať finančné prostriedky.
- 2) V blízkosti sa musia nachádzať miesta, ktoré im zaručujú „súkromie“.
- 3) Výskyt reštauračných zariadení a rýchlych občerstvení, ktoré sa dajú využiť pri získávaní potraviny (odpad, žobranie a pod.).
- 4) Malá vzdialenosť od obchodov, ktoré navštevujú za účelom nákupu, drobných krádeží, poprípade ako úkryt pred nepriaznivým počasím („zohriať sa“).

DOM CHARITY SV. RAFAELA V NITRE

V okrajovej časti Nitry v blízkosti Merkur Marketu od roku 2008 poskytuje služby bezdomovcom Dom charity sv. Rafaela na Štúrovej ulici č.57. Je to zariadenie Diecéznej charity Nitry zriadené za účelom pomoci ľuďom v hmotnej a sociálnej núdzi, zamerané na komplexné riešenie problémov pro-

stredníctvom sociálnych služieb Nocľahárne (§25) a Nízkoprahového denného centra (§28) poskytovaných v súlade so zákonom č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách. Základné služby, ktoré zariadenie ponúka sú: sociálne a právne poradenstvo, poskytovanie nocľahu.

Kapacita zariadenia je 24 lôžok s možnosťou zvýšenia kapacity pomocou prísteliel. Nocľah môžu taktiež využiť ľudia, ktorí sú pod vplyvom alkoholu a omamných látok. Počas zimných mesiacov býva kapacita zariadenia nepostačujúca, avšak počas výskumu som sa nestretol s tým, aby niekomu zamietli využitie služby prenocovania pre nedostatok miesta. Využívanie služby prenocovania súvisí s klimatickými podmienkami a ako príklad uvádzam tabuľku s priemernou obsadenosťou lôžok na deň v roku 2010, 2011, 2012. Dom charity taktiež umožňuje bezdomovcom vykonávanie základnej osobnej hygieny - k dispozícii sú dve sprchy, ktoré nevyužívajú výhradne klienti nocľahárne. Charita taktiež poskytuje šatstvo, možnosť uschovať veci.

Nocľaháreň je v prevádzke od 19.00 hod. do 7.00 hod. ráno každý deň s tým, že ak chce klient využiť možnosť nocľahu, mal by prísť do 22.00 hod. Tieto „otváracie hodiny“ sa však striktne nedodržiavajú, pokiaľ ide o naliehavý alebo špecifický prípad. Naliehavým prípadom sa rozumie ohrozenie existencie človeka (napr. v nepriaznivých klimatických podmienkach, „nový bezdomovec“, ktorý nevie čo má bez prístrešia robiť, poprípade keď niekto pracuje neskoro do noci). S každým, kto príde do zariadenia urobia zamestnanci pohovor za účelom zistenia základných informácií, či je vôbec jeho požiadavka prenocovať opodstatnená, zároveň mu v prípade potreby poskytnú základné sociálne poradenstvo. Od 19.00 hod. do 20.00 hod. sa vydáva večera, pozostávajúca z polievky, ktorá zostala od obeda a dvoch krajcov chleba. Väčšinou porcie polievok nevystačia pre každého, čo vedie k častým konfliktom. O šiestej ráno musia klienti vstať a do siedmej hodiny musia nocľaháreň opustiť. Počas pracovných dní bezdomovci môžu

tráviť čas v dennom centre, ktoré je otvorené od 7.00 hod. do 15.30 hod., kde sa zapájajú do recipročného programu.

Zariadenie ponúka osatenie za poplatok 3 centy / kus. Nocľah je pre ľudí bez príjmu za 50 centov. Ak klient disponuje invalidným alebo starobným dôchodkom, poprípade má iný príjem, platí 1€. Jedinec zapojený do recipročných aktivít je od poplatkov oslobodený. Podľa môjho pozorovania ako aj podľa informácií od zamestnancov, služby nocľahárne a výdaj stravy najviac využíva veková kategória od 40 do 60 rokov, pričom prevažuje podiel mužov. Mladší ľudia využívajú tieto služby v menšej miere. Podľa vyjadrenia zamestnanca nocľahárne väčšinou len vtedy, keď sa pohádajú s rodičmi, lebo je to miesto, kde sa dá v Nitre najlacnejšie prespať.

Klientov nocľahárne možno rozdeliť do nasledujúcich skupín:

- 1) Stáli klienti: využívajú služby nocľahárne pravidelne každý deň a prakticky im vytvára domov. V čase realizácie výskumu ich bolo celkovo 17.
- 2) Nepravidelní klienti: využívajú služby nocľahárne najmä počas nepriaznivých klimatických podmienok, alebo keď stratia provizórne ubytovanie, čo sa zväčša deje cyklicky.
- 3) Občasní klienti: takmer vôbec nevytvárajú služby nocľahárne, napr. pre zlé vzťahy so zamestnancami, inými klientmi, alebo kvôli nepríjemnému pocitu kontroly zo strany inštitúcie.

PRÍČINY BEZDOMOVECTVA A ADAPTÁCIA NA NOVÉ PROSTREDIE

Príčiny môžeme rozdeliť do dvoch základných kategórií: objektívne a subjektívne, pričom sa spravidla vzájomne prelínajú až nakoniec vyúsťia do straty sociálnych väzieb.

Z objektívnych príčin dominuje málo pracovných príležitostí, vysoká nezamestnanosť, nízke mzdy nepostačujúce na pokrytie životných nákladov, chyby v sociálnom zabezpečení (t.j. absencia sociálnych bytov, nízke sociálne dávky, byrokracia), zlý zdravotný stav. „Zdravotný stav bezdomovcov ako taký je dosť zložitou problematikou, ►

► zhoršený zdravotný stav a často aj postihnutie (fyzické i psychické) je často už na počiatku ich dráhy. Medzi bezdomovcami je takmer 25% osôb, ktorým bol priznaný čiastočný alebo plný invalidný dôchodok, nie vždy je im však vyplácaný, pretože nespĺňajú podmienky a veľká časť bezdomovcov o priznanie tohto dôchodku ani nepožiadala“ (Štechová, Luptáková & Kopoldová 2008: 16).

Zo subjektívnych príčin dominuje závislosť na návykových látkach, neochota pracovať, neschopnosť presadiť sa v spoločnosti, neschopnosť prispôbiť sa po zmene spoločenského systému.

Skôr ako sa niekto ocitne na ulici spravídla utrpí veľkú stratu spojenú so stratou sociálnych istôt a vylúčením z pôvodnej sociálnej štruktúry. Jeho adaptácia na nové prostredie závisí od individuálnych vlastností jedinca, ako i od vonkajších faktorov. Stupeň adaptácie určuje do akej miery sa jedinca stotožní s novou situáciou a aká je jeho schopnosť a vôľa k resocializácii. Dôležitú úlohu v resocializácii zohráva fakt, do akej miery sa jedinca adaptoval na životný štýl bezdomovca, čo spravidla znamená, že čím je človek dlhšie bezdomovcom, tým ťažšie je jeho resocializácia. V novej roli bezdomovca môže prežívať ako izolovaný alebo sa začlení do skupiny bezdomovcov, ktorá nahradí pôvodné sociálne väzby.

V práci tohto rozsahu nie je možné uviesť všetky druhy adaptácie sa na bezdomovecvo a príčiny jeho vzniku, s ktorými som sa počas výskumu stretol, preto som vybral tie, ktoré reprezentujú širšiu skupinu. Vznik bezdomovectva ovplyvňuje adaptácia veľmi výrazne, pretože stupeň adaptácie sa jednotlivca na život bezdomovca určuje, či sa človek ešte môže opätovne zaradiť do spoločnosti. Už v druhej fáze adaptácie na život bezdomovca (podľa Kuhlmana 1994) sa človek stáva dlhodobým bezdomovcom. Vychádzam z dvoch teórií. Prvá je od R. Janbovej „Pri vzniku bezdomovectva zohrávajú zásadnú rolu dva faktory: mimoriadna udalosť v živote človeka a absencia podpory zo strany rodiny, priateľov, komunity s tým, že následne sa jedinca začlení do skupiny bezdomovcov“ (Janbová 2001:27). Druhá teória, o ktorú som sa oprel je od T. Kuhlmana, ktorá rozoberá vznik a vývoj bezdomovectva. Je rozdelená na tri štádiá, ktoré uvediem pred jednotlivými príkladmi:

Počiatočnú fázu Kuhlman (1994) označuje ako poplašné štádium. V živote jedinca dochádza k akútnej udalosti, ktorá pri absencii podpory, ktorá by mu poskytla záchrannú sieť, vedie ku vzniku bezdomovectva. Jedinca v tejto fáze vyhladáva pomoc, neidentifikuje sa s bezdomovcami. Snaží sa presvedčiť okolie, že nie je jedným z nich. Stále zdieľa kultúru a hodnoty väčšiny a je motivovaný vymaniť sa zo svojej situácie.

Ako príklad tohto štádia uvádzam bezdomovca 45-ročného Jána, s ktorým som robil interview v čase keď bol na ulici prvý týždeň.

Z rozhovoru s fyzicky zraneným mužom menom J, ktorého som náhodne stretol v lokalite medzi OC Mlyny a ŠD Mladost vyplynulo, že na ulici sa ocitol po hádke s manželkou, ktorá ho vyhodila z bytu (akútna udalosť). Na ulici bol týždeň, údajne spával na lavičke pri OC Galéria Nitra. V nocľahárni strávil v tom období dve noci: „Radšej spím na ulici ako tam... je to tam ako v opiciami. Tam prídu smradľaví, opití a to sa tam nedá spať. Ja na také nie som zvyknutý, veď doma som mal čisto, nočná lampička, tv, oddych“ (zdieľanie kultúry a hodnôt väčšiny). Z jeho odpovede jasne vyplynulo, že nie je stotožnený so statusom bezdomovca, prekáža mu zdieľanie priestoru s ľuďmi nedodržiavajúcimi hygienické normy, dominuje túžba po stratených hodnotách dovtedajšej existencie so zachovaním si ľudskej dôstojnosti, a preto sa dištancuje a radšej vo svojej momentálnej situácii uprednostil „ulicu“. Po veľkej strate a vylúčení zo skupiny ešte nie je začlenený do inej (neidentifikuje sa s bezdomovcami). Trochu nesmelé, ale predsa si odo mňa vypýtal „dobre“: „Nedáte mi na víno? Poviem vám to otvorene, ak si nevypijem, tak zamrzem, alebo sa zbláznim.“ Informátor bol evidentne v nepriaznivom psychickom rozpoložení a zo zložitej situácie, ktorú evidentne nevedel riešiť, hľadal únik v alkohole. Na hlavu mal obväz, keďže ho podľa jeho slov zrazilo auto a práve sa vracal z ošetrovania v nemocnici: „Bol som na CT, všetky vyšetrenia dopadli dobre, som zdravý, teda aspoň fyzicky, ale tie depresie čo mám, sú strašné... doma mám aj lepšie oblečenie, ale musel som sa obliecť stroho, veď keď idem do hentakej komunity, nemôžem sa vyobliekať, musím zapadnúť a prispôbiť sa.“ Zároveň sa v jeho výpovedi nachádza pokus o prispôbenie sa, formálne zapadnúť do nových podmienok, ktorá sa prejavila vo výbere šatstva. „Nikdy som si nevedel predstaviť, ako bezdomovci môžu prežiť, že ako sa to vôbec dá, je to čistý „survival“ zo dňa na deň, neviem čo budem robiť. Momentálne by som chcel ísť pracovať k jednému známemu, ale najskôr sa musím dať dokopy“ (motivovaný vymaniť sa z bezdomovectva).

V druhej fáze podľa Kuhlmana (1994) dochádza k narušeniu sebaúcty a hrdosti jedinca bez domova. Stravovanie sa vo verejných jedálňach, špinavé oblečenie, prespávanie v preľudnených priestoroch, provizórnych príbytkoch či na ulici vyvoláva pocit studu, nepriateľstva, nevďak voči tým, ktorí ponúkajú pomoc. V tejto fáze často zvolí k získaniu občívny cestu krádeže namiesto prijatia ponúknuť stravy charitami. Jedinca obvykle migrujú, občas prijímú sezónnu alebo dočasnú prácu. Bezdomovecvo prestáva byť iba životnou epizódou, ale stáva sa životným štýlom. Stále však existuje snaha vymaniť sa z neho.

Ako príklad uvádzam bezdomovca 42-ročného I. I. s jeho družkou som naj-

skôr stretol v Dome charity sv. Rafaela, kde som s ním však nekomunikoval. Po istom čase som ho tam už nevidel. Stretol som ho až neskôr na už spomínanej Štúrovej ulici, ako sedí na zastávke MHD s inými bezdomovcami. Vzhľadom na to, že ma poznal, sa mi sám prihovril a pýtal sa, či neviem o nejakých prácach (snaha vymaniť sa z bezdomovectva). I. bol v tom čase na ulici aj so svojou družkou jeden rok a počas rozhovoru bývali v opustenej budove v mestskom parku. (bezdomovecvo sa stáva životným štýlom, prespávanie v provizórnych príbytkoch). Na ulici skončil, ako sám uvádza, po rozvoche ktorého dôvod bolo jeho časté používanie alkoholu: „tak som prišiel z roboty a ako chlap, poznáš to, do krčmy som šiel“. Príčin, kvôli ktorým sa stal bezdomovcom je v jeho prípade viac : nezvládol proces transformácie spoločenského systému : „Za totalitu dobre bolo, každý musel pracovať“.

Negatívne na neho teda vplýva aj nedostatok pracovných príležitostí, on sám vidí zmysel života v tom, že sa snaží vymaniť z bezdomovectva pomocou práce, ktorá sa mu však nedarí nájsť, keďže okrem iného má i nedostatočné vzdelanie: „Mal som sa lepšie učiť, som vyučený murár, ale nemám maturitu. To keď vieš jazyky, to je dobre. Kamarát bol 12 rokov na ulici, ale vedel po nemecky, išiel do Holandska a zarobil si a tam sa dobre má.“ Ani vzdelanie však dostatočne nechráni pred bezdomovectvom : „Je ťažká doba, aj na charite sme mali stavebného inžiniera.“ Nízke ohodnotenie za prácu, je demotivujúce: „Bol som zamestnaný, ale plat bol 300€ a nedávali príspevok na bývanie na ubytovni, tam som musel platiť 150€, ale to sa už neoplatilo.“ Pochádza z Rožňavy.

V rozhovore tvrdil, že nemá žiadny príjem - žije zo žobrania, avšak, keď som si túto informáciu overil som zamestnanec charity, vysvitlo, že si vybavil trvalý pobyt v meste Nitra a poberá podporu od mesta vo výške 62,50€ mesačne. Na otázku z čoho žije, odpovedal: „Ľudia mi sem tam niečo dajú, niektorí, ale povedia, že choď robiť, ale nech si to skúsia, tak žijem z toho, kto mi čo dá, slušne poprosím a niekto dá, niekto povie nie. Lepšie ako kraďnúť, lebo to by som skončil v base“ Napriek dlhodobému prežívaniu na ulici ešte nie je adaptovaný a stotožnený s rolou bezdomovca: „Už som dlho na ulici, neviem či to ešte dlhšie psychicky vydržím. Ľudia si nevedia predstaviť čo je to život na ulici v zime. Toto nie je žitie“ Snaží sa ešte zmeniť svoju nepriaznivú situáciu, o čom svedčia i jeho nasledovné odpovede: „Šetríme aj s mladou peniazkou, do Čiech by sme chceli ísť a nájsť si tam robotu, tak na začiatok nám treba niečo. Oblečenie býva problém lebo je drahé a keď si človek hľadá prácu, musí vyzeráť čisto. Ale v charite sem tam niečo donesú, tak sa tam dajú vybrať veci. Na Vianoce sme našetrili a boli sme tri dni aj s mladou v ubytovni, pozerali sme telku a tak. Na Vianoce sme sa v charite snažili tomu priblížiť, že

Posledná fáza bezdomovectva je podľa Kuhlmana charakterizovaná pasivitou, závislosťami, apatiou, zanedbávaním hygieny a podobne.

bola polievka a aj jedlo od sponzorov nejakých, ale nebolo to dobré, nemalo to tú atmosféru. Niektorí boli asi aj šťastní, ale nemyslím si to, každý len tak pozeral ako puk. Toto nie je žitie“.

Posledná fáza bezdomovectva je podľa Kuhlmana charakterizovaná pasivitou, závislosťami, apatiou, zanedbávaním hygieny a podobne. Typické je zmierenie sa a vyjadrovanie spokojnosti so životom na ulici.

Ako reprezentanta tejto skupiny uvádzam 52-ročného bezdomovca K., ťažko zdravotne postihnutého, bez nôh, na vozíku. Z videnia som ho poznal už dávnejšie, cez deň pasívne žobre pred OD Tesco, v noci prespáva na vozíku pod schodmi bývalého kina Orbis pri OD, bezprostredne na ulici. Keď som za ním prišiel s úmyslom urobiť s ním rozhovor, zastihol som ho v situácii ako práve okrikoval náhodného muža, ktorý močil za rohom budovy. Na moju otázku čo sa deje a prečo kričí odpovedal: „Veď ja tu bývam, nejaký poriadok tu musí byť“. Ďalej pokračoval predstavením svojho „príbytku“: „Toto tu je moja obývačka, hentam je kuchyňa a toto je moja spálňa“ - ukázal pod schody. Ani pri viacnásobnej snahe sociálnych pracovníkov sa ho nepodarilo udržať v žiadnom zariadení. Prejavujú sa na ňom všetky znaky poslednej fázy, ako ich popisuje Kuhlman. Resocializácia K. nie je možná. V úzadí u neho dominuje už pokročilá psychická choroba prejavujúca sa rôznymi fabuláciami s pretváraním skutočnej reality videnia seba samého. Pri rozhovore tvrdil, že bol predtým v armáde, že bol policajt, že spáva s vysokoškolskou učiteľkou a podobne. Po niekoľkých rokoch strávených na ulici sa tento spôsob života podpisuje na bezdomovcoch nielen stratou fyzického zdravia (vid' amputácia nôh pri omrznutí), ale aj psychického zdravia. Dochádza k úplnej degradácii osobnosti človeka poznačenej neschopnosťou niečo meniť, navyše s výraznou pasivitou. To však neznamená, že títo ľudia úplne stratili túžbu žiť inak a lepšie, ibaže nemajú dostatok motivácie a síl, aby preto niečo

urobili. Na otázku, či je K. spokojný so svojím životom odpovedal: „Toto nie je život“. Príčina jeho bezdomovectva sa počas rozhovoru vykryštalizovala v nasledovnej odpovedi: „Je ťažké byť alkoholikom, prepil som si život“ Návrat z ulice do normálneho života je pre ľudí, ktorí na ulici prežili niekoľko rokov, takmer nemožný. Ich sociálne väzby sú rozpadnuté a zaniknuté, sú teda odkázaní na pomoc okolia.

SKUPINY BEZDOMOVCOV

Bezdomovcov môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín, ktoré sa však navzájom prelinajú a nie sú pevne ohraničené. Skupiny, ktoré bezdomovci vytvárajú je možné rôzne členiť, napríklad na základe spôsobu získavania občívny: predajcovia Nota Bene, občasní pracujúci, vyberači kontajnerov; z hľadiska dobrovoľnosti na dobrovoľných a nedobrovoľných a celkového trvania ich statusu bezdomovca na dlhodobých a krátkodobých. V tomto článku uvádzam „orientované“ členenie na skupiny, ktoré vychádza z môjho terénneho výskumu:

A) OBČASNÍ BEZDOMOVCI

Túto skupinu väčšinou tvoria jedinci, ktorí prichádzajú často do sporov so svojou rodinou, ktoré riešia odchodom na ulicu, avšak na ulici prebývajú len krátko, čiže dokiaľ sa spor neurovlná. Pokiaľ konflikty pretrvávajú dlhší čas, môžu vyústiť do dlhodobého bezdomovectva, a tak sa z občasných bezdomovcov stávajú trvalí. V teréne som sa zväčša stretol s mladými ľuďmi, ktorí sa pohádali s rodičmi pre rôzne dôvody a do tej istej skupiny patrí i tzv. pracujúca chudoba (tak ako ju opísal Keller), keďže v súčasnosti ani práca dostatočne nechráni pred stratou domova.

B) DOBROVOĽNÍ BEZDOMOVCI

Nájdú sa aj jedinci, ktorí si bezdomovecvo „zvolili“ ako životný štýl. V Nitre je reprezentujúcou postavou tejto kategórie Alexander Kováč, s ktorým som robil viackrát interview ešte počas roka 2011. Podľa jeho slov je na ulici dobrovoľne a tento ži-

votný štýl mu vyhovuje, tvrdí o sebe, že je beatnik, píše poéziu a údajne získal ocenenia na niekoľkých súťažiach. Podľa jeho slov má taktiež ukončené 4 semestre tanečnej choreografie na VŠMU. V Nitre sa stala táto osoba doslova mestskou legendou, hoci sa v nej momentálne priamo nenachádza - nikto z mojich ďalších informátorov ho nevidel už vyše roka. Dobrovoľné bezdomovecvo je veľmi diskutabilné, pretože veľa bezdomovcov sa vyjadri, že byť na ulici je ich vlastná voľba, no dôveryhodnosť ich výpovedí je sporná. Osobne teda túto skupinu považujem skôr za raritu, než štandard.

C) DROGOVO ZÁVISLÍ, ALKOHOLICI A NARKOMANI

Tvorí najrozsiahljšiu skupinu bezdomovcov, ktorú som mal možnosť pozorovať. Základným spoločným znakom je práve závislosť, ktorá ovplyvňuje ich konanie. Viditeľným je najmä vekové členenie - zatiaľ čo ľudia závislí na alkohole sú väčšinou starší jedinci, narkomani patria prevažne k mladej generácii. Je ťažké určiť, či závislosť na alkohole a drogách bola prvotnou príčinou problémov alebo len dôsledkom iných vážnych problémov. Z viacerých rozhovorov vyplynulo, že po predchádzajúcich finančných problémoch, následných konfliktoch ústiacej až k rozvratu rodiny, skončili na ulici. Ak predtým pili menej, na ulici začali piť viac. Častým sprievodným javom je bezcieľnosť a prežívanie zo dňa na deň. Viacerí bezdomovci - alkoholici sa vyjadrili, že musia piť, aby v noci na ulici v zime nezamrzli, keďže alkohol ich „zohreje“ a otupí. Na druhej strane závislosť na drogách nie je vždy na prvý pohľad viditeľná, keďže veľakrát rodina príde na závislosť svojho člena neskoro. Drogová závislosť postupne spôsobí rozpad sociálnych väzieb, kriminálne delikty kvôli zabezpečeniu si financií na drogu, a v prípade odsúdenia súdom do väzenia sa po návrate z neho častokrát nevedia zaradiť naspäť do spoločnosti, čo vedie k ďalším deliktom a to stavia týchto ľudí do „začarovaného kruhu“. Jeden z mojich informátorov, ktorý je drogovy závislý, ešte predtým než mal nastúpiť ►

► na výkon trestu, vykradol obidve nocľahárne pre bezdomovcov - kvôli závislosti motivujúcej jeho správanie je vyradený zo svojej rodiny ako i zo zariadení sociálnej pomoci. Iná informátorka, ktorá bola 40 dní vo výkone trestu (kde nemala prístup k alkoholu) sa zas po prepustení tzv. „rozpila“ a niekoľko po sebe nasledujúcich dní prebývala pri OC Galéria Nitra, kde nepretržite pila, apaticky sedela a odmietala akúkoľvek pomoc. V čase môjho výskumu pila aj napriek tomu, že mala vážne zdravotné problémy. Alkoholizmus ako choroba s diagnózou F10 si zasluhuje náležitú pozornosť, keďže nedostatočné riešenie tejto otázky v zákonníku neumožňuje problém „akútneho“ alkoholizmu riešiť žiadnym inštitúciám, a to ani v bezprostrednom ohrození života jedinca, čomu sa niekedy paradoxne hovorí „ľudské práva“.

D) PRÍLEŽITOSTNE PRACUJÚCI

Všetci bezdomovci, s ktorými som sa počas svojho výskumu stretol, sú zároveň dlhodobo nezamestnaní, a teda nemajú žiadny alebo len veľmi nízky príjem. Týmto spôsobom sa dostanú do „začarovaného kruhu“, keďže dlhodobou nezamestnanosťou strácajú pracovné návyky a nedostatok financií ich nakoniec privedie až na ulicu. Možnosť získania financií je predaj časopisu Nota Bene, žobranie, rôzne príležitostné práce dočasného charakteru, vyberanie kontajnerov, zber zberných surovín atď. Osobne som hlavne stretával informátorov, ktorí pracujú občasne na fuškách (väčšinou ide o manuálne práce), no toto rieši ich situáciu len na určitý časový úsek, už vzhľadom na to, že brigády majú dočasný charakter. V prípade keď sa im podarí nájsť si dlhobejšie zamestnanie z neho buď dobrovoľne odídu, alebo ich prepustia pre nedodržanie pracovných podmienok, čo vedie k ďalšiemu hľadaniu si práce a opätovne následnému prepusteniu z nej.

E) ZDRAVOTNE POSTIHNUTÍ

Pomerne veľké percento bezdomovcov tvoria ľudia fyzicky, alebo psychicky hendikepovaní. Väčšinou ide o osoby s nižšou inteligenciou, absolventov špeciálnych škôl. Títo ľudia nie sú schopní adekvátne reagovať na požiadavky spoločnosti a uplatniť sa. Počas výskumu som sa taktiež stretol s ľuďmi trpiacimi schizofréniou, či iným psychickým ochorením. Podľa respondentov pobyt na ulici zhoršuje ich psychický stav. Takíto ľudia, rovnako ako aj fyzicky zdravotne postihnutí, oveľa ťažšie zvládajú život na ulici oproti tým, ktorí sú zdraví.

Niektoré psychické defekty majú vplyv na sociálne správanie, ktoré následne sťažuje, alebo úplne znemožňuje resocializáciu.

MOŽNOSTI RIEŠENIA CHUDOBY A BEZDOMOVECTVA

Vzhľadom na to, že resocializácia ľudí, ktorí sú dlhodobo bez domova je takmer nemožná a väčšinou sa iba čiastočne eliminujú fatálne následky dopadajúce na ľudskú existenciu, možno teda konštatovať, že zaužívané spôsoby, ktorými sa bežne rieši bezdomovecť sú neúčinné. Neklesajúce počty klientov útulkov nasvedčujú, že k ich resocializácii nedochádza. Za najvhodnejší spôsob ako eliminovať bezdomovecť považujem prevenciu, ktorá zabráni sociálnemu úpadku jedinca a jeho následnému vylčeniu zo spoločnosti. Z mojej skúsenosti

Pomerne veľké percento bezdomovcov tvoria ľudia fyzicky, alebo psychicky hendikepovaní.

vyplýva, že keďže takmer všetci bezdomovci prišli o adekvátny príjem, za najdôležitejšiu vec v prevencii ako zabrániť vzniku bezdomovectva považujem zabezpečenie dostatočného príjmu i v prípade straty zamestnania.

V súčasnosti priťahuje pozornosť filozofov, sociálnych vedcov, politikov aj občanov v mnohých krajinách myšlienka všeobecného, čiže univerzálneho základného príjmu (UZP) pre každého obyvateľa kra-

jiny. Myšlienku univerzálneho základného príjmu rozpracoval podrobnejšie belgický filozof a ekonóm Philippe Van Parijs vo svojej knihe Základný príjem pre všetkých. Autor je za zavedenie pravidelných platieb od štátu pre všetkých občanov v takej výške, aby mohli pokryť svoje základné životné potreby, t.j. bývanie, zdravotnú starostlivosť, kultúrne potreby, vzdelávanie. Tento príjem by bol vyplácaný v rovnakej výške pre všetkých a bol by nepodmienený, čo znamená, že by ho dostali všetci už len na základe toho, že sú občanmi danej krajiny. „Môžeme očakávať, že UZP sa vyrovná oveľa lepšie než záporná daň z príjmu s dôležitým fenoménom „pasce nezamestnanosti“, o ktorom síce hovoria sociálni pracovníci, ale ktorý je často prehliadaný ekonómami. To, či má pre nezamestnanú osobu vôbec zmysel hľadať a prijať prácu, nezáleží len na rozdieloch v príjmoch nezamestnaných žijúcich „na podpore“ a pracujúcich.

Čo ľudí často odrádza od práce je oprávnený strach z neistoty. Keď prijímú prácu, alebo akonáhle ju stratia, je pravidelná platba príspevkov často prerušená. Pri riziku administratívneho časového oneskorenia - špeciálne medzi ľuďmi, ktorí majú nedostatočné povedomie o svojich nárokoch a strachujú sa, že upadnú do dlhov, alebo u ľudí, u ktorých je pravdepodobné, že nemajú žiadne úspory, ktoré by mohli využiť - môže byť spoliehanie sa na príspevky najmä menej bohatých. UZP, na rozdiel od zápornej dane z príjmu, zaručuje stály príjem, či už jedinec pracuje alebo nie, a je tak oveľa vhodnejší pre elimináciu fenoménu pasce nezamestnanosti“ (Parijs, Hrubec & Brabec 2007: 37-38).

V každom prípade (v Nitre) chýba vzájomná koordinácia činností jednotlivých sociálnych zariadení, čím sa oslabuje výsledný efekt ich práce. Z výskumu vyplynulo, že komunikácia medzi jednotlivými poskytovateľmi služieb je nedostatočná. Absencia takejto koordinácie má negatívny vplyv na financovanie týchto zariadení a získavanie zdrojov na ich činnosť. Zároveň neexistuje spoločný prepracovaný postup práce s bezdomovcami priamo na ulici, ktorá by ako zabránila narúšaniu verejného priestoru bezdomovcami, tak i bola nápomocná pri riešení akútnych situácií.

Veľkým nedostatkom takisto je, že neexistuje dostatočná legislatívna úprava, ktorá by presne vymedzila povinnosti a zodpovednosť jednotlivých organizácií (napr. polícia, záchranná služba, nemocnice a pod.) pri riešení problematiky bezdomovectva a javov s ním spojených.

V meste Nitra pracuje viacerých sociálnych zariadení, ktoré poskytujú bezdomovcom a iným sociálne vylúčeným jedincom svoje služby, no pravdou ostáva, že k riešeniu problematiky bezdomovectva v Nitre by prispelo i založenie koordináčného tímu s úlohou zosúladiť činnosti všetkých zariadení poskytujúcich takéto služby. ●

Umění jako symbol a dekorace: způsob jak lépe číst architekturu

Pro pochopení architektury není důležité vědět pouze kdo, kdy navrhl a postavil daný objekt, ale je podstatné vědět, proč jej navrhl v určité podobě

PhDr. KATEŘINA GRMELOVÁ

Ústav etnologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Čeletná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: katerina.grmelova@gmail.com

Autoři - Roman Prahel a Petr Šámal - se tématem své knihy dostávají na pole dosud dostatečně neprobádané a opomíjené. Jak sami na přebalu uvádějí, „tato kniha poprvé v české odborné literatuře soustavně pojednává sochařskou i malířskou výzdobu reprezentačních staveb Prahy. Ukazuje, že socha i malba byla tradičně uznávaným partnerem architektury v éře jejího chápání jako celostního uměleckého díla“.

Tato obsáhlá (a bohatě fotograficky vypravená) publikace čerpající především z dobových pražských periodik a veřejných i soukromých archivů, nabízí pohled na umění, které je součástí architektury a jehož hodnotu můžeme plně docenit, pouze pokud ho nevytrhneme z jejího kontextu. A naopak skrze malířskou a sochařskou výzdobu můžeme lépe pochopit architekturu dané doby.

Propojení všech uměleckých odvětví je pro dobu poslední třetiny 19. a začátku 20. století typické. „Během období sledovaného touto knihou ovládala chápání architektury i výtvarného umění představa o vzájemné souvazečnosti těchto oborů tvoření“ (str. 8), tj. architektury, malířství a sochařství. Právě díky tomuto úzkému propojení máme možnost v architektuře dané doby „číst“ jako v knize. Její dekorativní umění totiž nemělo za cíl dostát pouze estetickým požadavkům, ale neslo také symboly, které vypovídají o tehdejších idejích, politické situaci či aspiracích českého národa - malby a sochy připomínají význačné osobnosti a události z minulosti, památná místa, obory lidské činnosti atd.

POPIS I INTERPRETACE UMĚNÍ

Co tuto knihu odlišuje od ostatních, je fakt, že představuje nejen velmi podrobný a cenný soupis malířských a sochařských děl, jež dekorují reprezentační architekturu dané doby, ale také v ní její autoři interpretují význam a symboliku těchto děl v kontextu, pro který vznikla a v kontextu doby, ve které vznikla.

Čtenář se tak nejen dozví, jací umělci na umělecké výzdobě participovali, ale například také proč se na některých stavbách podíleli výhradně čeští umělci a některé stavěli spolu s vídeňskými a německými umělci společně; proč se autoři finančních ústavů postavených v historizujícím slohu obraceli pro inspiraci do období italské renesance či proč výzdoba někdy odkazovala k obecným hodnotám a někdy byla naopak silně národnostně zaměřena.

Kniha je rozdělena do čtyř hlavních částí. V první a druhé z nich jsou jednotlivé stavby rozděleny do skupin dle jejich účelu, bez ohledu na to, zda vznikly v období historismu, secese či moderny. Tak je čtenáři nabídnuta možnost prozkoumat jejich vývoj v průběhu více slohových etap a sledovat jejich vývoj v čase. Jako reprezentační budovy jsou v této knize označeny veřejné stavby a stavby politických a hospodářských elit tehdejší společnosti.

Publikace se však nezaměřuje jen na všeobecně známé stavby, jež jsou součástí snad všech turistických bedekrů a na stavby, u kterých je reprezentační složka všeobecně očekávána, ale ukazuje čtenářům, že „díky tradičnímu přesvědčení tvůrců i objednavatelů se umělecká výzdoba v éře historismu a zčásti i během nástupu moderny stávala neodmyslitelnou součástí jakýchkoli náročnějších staveb“ (str. 8).

Tak se mohou čtenáři seznámit nejen s výzdobou pražských divadelních a muzejních budov či obecních domů, radnic a kostelů, ale mohou získat i cenné informace o budovách, kterým není bohužel věnováno až tolik pozornosti, ačkoliv se na jejich výzdobě podíleli ti nejlepší malíři a sochaři své doby. Těmito stavbami jsou například finanční ústavy, obchodní domy, hotely, sídla spolků, školy, zdravotní ústavy, mosty či jatka.

Ve třetí části knihy jsou popsány hlavní architektonické prvky sloužící k dekoraci budov. Čtenář tak opět může porovnat, jak se lišily portály, atiky, karyatidy, maska-

rony či cvikly a lunety v jednotlivých slohových etapách. V poslední, čtvrté části se čtenář dozví, kdo rozhodoval o podobě výzdoby staveb a také více o jednotlivých sochařích a malířích sledované doby, o jejich odborném vzdělání, uměleckém vývoji a významných dílech.

STUDIUM OPOMÍJENÝCH ETAP

Na Prahově a Šámalově knize je kromě podaných informací a obrazových materiálů velmi důležitý výběr zkoumané epochy. Především historizující architektura je bohužel stále na okraji zájmu historiků architektury a příliš se o ní nepíše.

Přítom byla hlavním slohovým proudem doby tak důležité pro českou státnost - pro dobu Národního obrození, a podílela se velkou měrou na budování národního vědomí. Neméně podstatný je fakt, že historizující architektura je součástí snad všech měst a městeček v ČR a vytváří tudíž prostředí, v němž se pohybuje a je proto důležité, abychom tomuto prostředí dokázali také porozumět. Věřím, že dotyčná kniha k tomuto porozumění přispěje. ●

• PRAHL, Roman, ŠÁMAL, Petr (2012): Umění jako symbol a dekorace. Výzdoba reprezentačních staveb Prahy v éře historismu, secese a moderny. Praha: Gallery. ISBN 978-80-86990-91-0, 255 stran.